
METAFORA DIJALOGA

PRILOG FILOZOFIJI JEZIKA

Marijana Terić

In this paper the author points to the importance of metaphor as a specific language phenomenon which was very popular in Ancient Greece. Originally considered principally as “poetic ornament“, metaphor gradually extended its semantic features, until it became one of the most important figures always present in speech and thinking. Through conceptions of the most important philosophers of the 20th century, we described the relation between metaphor and thinking, metaphor and reader, metaphor and text, and tried to define the most important approaches to metaphor in the modern literary theory.

Procvatom filozofije jezika u 20. vijeku pojavio se veliki broj disciplina koje su uslovile različita jezička sagledavanja. U savremenoj filozofiji jezik zauzima centralno mjesto mnogih mislilaca. Pri filozofskome razmatranju jezika posebna pažnja posvećena je značenjskom aspektu jezika, odnosu jezika i misli, različitim funkcijama jezika, kao i prirodi samoga jezika. Mnogi antički filozofi nijesu pravili razliku u proučavanju jezika i proučavanju misli, jer je za njih riječ „logos“ označavala jezik,

misao i um. Za tvorca moderne filozofije jezika Humbolta „pogled na jezik jeste pogled na svet“,¹ dok jedan od najuticajnijih filozofa 20. vijeka Vitgenštajn ideju o filozofiji posmatra kao jezičku igru. To znači da je „filozofiji neophodan jezik čija su značenja određena da bi misli mogle da budu preciznije oblikovane i izražene,“² što opet potvrđuje Humboltovu tezu „da refleksivni spoznajni proces može nastati i trajati samo posredstvom jezika“.³ Baveći se filozofskim promišljanjima i sagledavanjima jezika otkrivamo kako „filozofija jezika treba da analizom jezika otkrije važne istine koje su u njemu sadržane na prikriven način“.⁴ To se dalje odnosi na Hajdegerovo mišljenje da filozof „treba da osluškuje jezik,“⁵ koji postaje njegov suštinski problem. Izučavanje jezika podrazumijeva razlikovanje: jezičkog izraza (sintaksa/lingvistika), njegovog značenja (semantika), njegove upotrebe (pragmatika).⁶ Sva ova razmatranja jasno ukazuju na to da su „problemi filozofije uglavnom problemi njenoga jezika“ (Adorno)⁷.

Posebno mjesto u filozofiji jezika zauzima teorija metafore, koja je predmet brojnih izučavanja još od antičke Grčke. Svoju popularnost stekla je u lingvistici da bi se kasnije izučavala u

---

¹ Hans-Georg Gadamer, *Istina i metod (Osnovi filozofske hermeneutike)*, prev. Božidar Zec, Fedon, Beograd, 2011, str. 555.

² Branko Balj, Aleksandar Čučković, *Uvod u filozofiju*, Proleter, Bečej, 2012, str. 138.

³ Milenko Perović, „Humboltovo zasnivanje filozofije jezika“ (I dio), *Lingua Montenegrina*, god. IX/1, br. 17, Cetinje, 2016, str. 7.

⁴ Isto.

⁵ Citirano prema: Nenad Miščević, *Uvod u filozofiju jezika*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2003, str. 10.

⁶ Vidi: Nenad Miščević, *nav. d.*, str.

⁷ Citirano prema: Branko Balj, Aleksandar Čučković, *nav. d.*, str. 137.

okviru drugih disciplina (filozofija, psihologija...) i teorijskih pristupa (prvenstveno književnoteorijski pristup). Veliki broj radova posvećenih metafori ukazuje na njenu složenost kao specifičnog jezičkog fenomena, odnosno na „neku vrstu posebne majstorije s rečima“,⁸ koja zahtijeva dublja razmatranja. Metafora se obično dovodi u vezu s procesom mišljenja i razumijevanja, što znači da se ne vezuje samo za jezik i isključivo lingvistička shvatanja. „Misao je metaforična i kreće se kroz poređenja, a odatle u jeziku nastaju metafore. (...) Pitajući se kako funkcioniše jezik mi se pitamo kako funkcionišu misao, osećanje i svi drugi oblici u kojima je svest aktivna...“⁹ Zbog svoje široke upotrebe u različitim diskursima (razgovornom, medijskom...), metafora se smatra najznačajnijom od svih figura. Značajnu ulogu posebno je imala u poeziji i retorici, a uočena je zahvaljujući Aristotelu, koji je davno istakao da dobro metaforizirati znači opaziti sličnost: „... metafora je dar duha jer dobro upotrijebiti metaforu znači isto što i zapažati sličnosti“.¹⁰ Jednostavno rečeno, za Aristotela ona je bila „znak genija“. Na taj način, metafora je postala omiljena tema književnih teoretičara, filozofa, lingvista, hermeneutičara, semantičara... Obilježava teorijske koncepte Pola Rikera, Žana Lakana, Žaka Deride, Umberta Eka i drugih.

Teorije metafora

S obzirom na to da postoje različite tipologije metafora, u ovome radu najprije ćemo izložiti teoriju metafore koju je

---

⁸ A. A. Ričards, „ O metafori“, *Metafora, figure i značenja* (Zbornik teorijskih radova), priredio Leon Kojen, Prosveta, Beograd, 1986, str. 22.

⁹ Isto, str. 25.

¹⁰ Citirano prema: Paul Ricoeur, *Živa metafora*, prev. Nada Vajs, GZH, Zagreb, 1981, str. 219.

determinisao Aristotel, a koja predstavlja najuticajnije definiciju metafore. Aristotelovo definisanje metafore kao „prenošenje izraza s jednog predmeta na drugi, i to ili s roda na vrstu, ili s vrste na rod, ili s vrste na vrstu, ili, najzad, na osnovu analogije“ (analogija podrazumijeva kada se drugi član odnosi prema prvom kao četvrti prema trećem),¹¹ označava da se svaki izraz, izuzev onih koji ne posjeduju samostalna značenja (veznici, prijedlozi, rječce) može upotrijebiti metaforično, pri čemu tako upotrijebljen ostaje u istoj gramatičkoj kategoriji. Pored toga, ne postoji mogućnost proizvoljnoga prenošenja značenja s jednog izraza na drugi, niti se izrazu mogu proizvoljno pridavati nova značenja. Aristotel posebno ukazuje na to da metafora predstavlja svojevrsnu zagonetku, odnosno da je ona „način da se u odnosu na izraz upotrijebljen u pravom značenju govori neobično“,¹² a njena pragmatička funkcija zahtijeva od čitaoca posebnu aktivnost – odgonetanje pravog predmeta iskaza. U *Retorici* Aristotel ističe da se metafora „naročito odlikuje jasnoćom, dopadljivošću i neobičnošću“,¹³ a Kvintilijan smatra da je metafora „dar prirode“ te da je često upotrebljavaju neobrazovani ljudi. Ona je, po ovom rimskom misliocu „toliko privlačna i lijepa da se u najizvrsnijem govoru odlikuje vlastitim sjajem“. ¹⁴ Metafora utiče na punoću govora tako što „zamjenjuje riječi i pozajmljuje ono čega on nema i, najzad, uspijeva da izvrši vrlo težak zadatak tim što svakoj stvari daje ime“. ¹⁵ Za razliku od ovakvih formulacija metafore, kasnije epohe razvijaju nove pristupe u razumijevanju i oblikovanju metaforičkoga iskaza.

---

¹¹ Aristotel, *O pesničkoj umetnosti*, Dereta, Beograd, 2008, str. 91.

¹² Marija Renata Majenova, *Teorijska poetika*, prev. Biserka Rajčić, Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 222.

¹³ Krešimir Bagić, *Stilske figure*, Školska knjiga, Zagreb, 2012, str. 192.

¹⁴ Isto.

¹⁵ Isto.

Budući da postoji beskrajno mnogo konteksta u kojima se metafora upotrebljava, u ovome dijelu rada sagledavamo različita tipološka obilježja i modele metafora koje smo uspjeti istražiti.

Smještajući metaforu u misaoni proces, Džordž Lakof i Mark Džonson u knjizi „Metafore naše nasušne“ iz 1980. godine definišu metaforu kao „razumevanje jednog pojma (ili pojmovnog domena) pomoću drugog pojma (pojmovnog domena)“.¹⁶ Time se uvodi termin *pojmovna metafora*, koja se sastoji u preslikavanju strukture jednog pojma, koji je obično čulno saznatljiv i dobro poznat, na drugi domen.¹⁷ Tim putem pojmovne metafore predstavljaju naše osnovno sredstvo za razumijevanje apstraktnih iskustava. Lakof i Džonson razlikuju tri vrste pojmovnih metafora:

- *Strukturne metafore* – jedan pojam se metaforički strukturira pomoću drugog (npr. u rečenici: *Rasprava je rat* govorimo o raspravi kao o ratu, jer sagovornika doživljavamo kao protivnika kojeg moramo pobijediti ili izgubiti od njega.);
- *Orijentacione metafore* – potiču iz prostorne orijentacije, čiji su izvorni domeni pojmovi gore – dolje, unutra – spolja (npr. nizak udarac, imati kontrolu nad nekim i slično);
- *Ontološke metafore* – događaji, aktivnosti, emocije dobijaju ontološki status (određeni apstraktni pojmovi shvataju se kao entitet ili supstanca).

Duška Klikovac ističe da su pojmovne metafore našle svoju primjenu u proučavanju jezika književnosti i književne kritike. U svojoj studiji „Metafore u mišljenju i jeziku“, autorka definiše metafore u poetskom djelu, metafore u nauci, metafore u društvenome životu, dok poseban dio knjige zauzimaju

---

¹⁶ Vidi: Duška Klikovac, *Metafore u mišljenju i jeziku*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2004, str. 11.

¹⁷ Detaljnije: Duška Klikovac, *nav. d.*, str. 11.

doslovne i figurativne metafore.¹⁸ Problemom metafore, odnosno metaforizacijom kao osnovnim elementom jezika, bavio se i Maks Blek. On je posebno ispitivao značenja pojedinih metaforički upotrijebljenih izraza i tako uveo tri shvatanja metafore:

1. *supstituciono shvatanje metafore* (kada se metaforički izraz upotrebljava umjesto nekog ekvivalentnog doslovnog izraza). Prema takvom shvatanju značenje metaforične tvrdnje *Ahilej je lav* u potpunosti je sadržano u njenom nemetaforičnom parnjaku *Ahilej je hrabar*.

2. *poredbeno shvatanje metafore* (kada se metafora sastoji u predočavanju pretpostavljene sličnosti ili analogije). Ovu vrstu metafore antički mislioci tumače kao eliptičnu poredbu. Poredba je tako, po mišljenju Aristotela, kad pjesnik o Ahileju kaže: *k' lav se baci*, a metafora kad kaže *lav se baci*.

3. *interakciono shvatanje metafore* (ovo shvatanje razvili su I. A. Ričards i M. Blek i po njima metafora sadrži dvije ideje o različitim stvarima, koje stupaju u interakciju, a čije je značenje posljedica uzajamnoga djelovanja).¹⁹

Oslanjajući se na Ričardsova shvatanja o teoriji metafore, Blek iznosi sedam teza kao glavnih distinktivnih obilježja između interakcionog i supstitucionog odnosno poredbenog shvatanja metafore:

1) metaforični iskaz ima dva predmeta – „glavni“ i „sporedni“;

2) na ove predmete treba gledati kao na „sistem stvari“, ne kao pojedinačne „stvari“;

3) metafora djeluje na glavni predmet sistemom asocijacija karakterističnim za sporedni predmet;

---

¹⁸ Isto, str. 83–102.

¹⁹ Maks Blek, „Metafora“, *Metafora, figure i značenja* (Zbornik teorijskih radova), Prosveta, Beograd, 1986, str. 55–77

4) te implikacije sastoje se od „opštih mjesta“ o sporednom predmetu, dok se u nekim slučajevima odnose na implikacije odstupanja, koje pisac uvodi;

5) metafora bira, organizuje i odbacuje svojstva osnovne teme tako što implicira iskaze o njoj koji su primjenljivi na sporedni predmet;

6) to pretpostavlja pomjeranja u značenju riječi koje pripadaju istoj porodici ili sistemu kao metaforični izraz;

7) ne postoji jednostvana „osnova“ koja služi za prenošenje značenja.²⁰

Navedena obilježja svjedoče o širokoj upotrebi metaforičkih iskaza i otkrivaju prirodu metafore. Tim putem, Blek je u razmatranjima o konstituentima metafore uveo dva pojma: pojam središta metafore (*focus*) i pojam okvira (*frame*). Prvi podrazumijeva izraz s metaforičnim značenjem, dok se drugi odnosi na verbalizovan nemetaforičan kontekst. Pišući o elementima metafore, Ričards takođe uvodi dva termina: *sadržaj* i *prenosnik* da bi njima označio „dvije misli“ ili „dva sistema pojmova“ koji funkcionišu u svakoj metafori, a koje je, pod različitim nazivima, prihvatila većina njenih proučavalaca.²¹ Ričards navodi mnoge slučajeve u kojima se termin metafore može upotrijebiti. Navodimo samo neke:

a. kada riječ umjesto jedne daje dvije ideje;

b. kada različite upotrebe jedne riječi kombinujemo u jednu, a onda o njoj govorimo kao da je neka druga;

c. označavanje metaforom onih procesa u kojima imamo opažaje, misli i ošućanja o jednoj stvari posredstvom druge (npr. posmatramo neko drvo i u tom trenutku ono dobija neka ljudska obilježja...).

---

²⁰ Isto, str. 74.

²¹ Tanja Rajnhart, „O razumevanju poetske metafore“, *Metafora, figure...*, str. 182.

Prema tome engleski kritičar Ričards smatra da jedna riječ može istovremeno biti i doslovna i metaforična, pa tako može biti oslonac za više različitih metafora, čime autor odbacuje mnoga pogrešna tumačenja po kojima jedna riječ, koja funkcioniše na jedan način ne može istovremeno funkcionisati na drugi i tako posjedovati drugo značenje.²² Svi navedeni oblici u kojima prepoznamo metaforički iskaz jasno ukazuju na to da metafora nije samo oblik književnoga stvaranja (dugo je smatrana samo pjesničkim „ukrasom“), već „ona predstavlja jedan od osnovnih strukturnih mehanizama samoga jezika“.²³

Kada govorimo o fenomenu metafore, značajno je pomenuti govor Jozefa Keniga (predstavnik logičko-hermeneutičkih teorija u kontekstu filozofije 20. vijeka) održan na seminaru 1937. godine pod nazivom „Napomene o metafori“, kao i tekst „Priroda estetskog dejstva“, u kojima Kenig pod metaforom podrazumijeva „onaj izraz koji obično potiče od neke reči koja uzeta za sebe ne predstavlja metaforu (na pr. ‘Nekome nešto prebaciti’ u sebi sadrži nemetaforički glagol ‘bacati’)“.²⁴ Na taj način, metafora doziva „iskonsku sliku“ onoga što označava, pri čemu metafore mogu biti različitoga *sadržaja* i različite *forme*.²⁵ Kenig opisuje razliku između „prave“ i „obične“ metafore: „obična metafora je ona koja se može izraziti i nemetaforičkim izrazima, ali ne i prava, jer ova je izraz *duševnog dešavanja* koje se samo pomoću nje može izraziti“.²⁶ S obzirom

---

²² Isto, str. 41.

²³ Zdenko Lešić, *Teorija književnosti*, Službeni glasnik, Beograd, 2010, str. 245.

²⁴ Damir Smiljanić, „Diskurzivitet i evokacija. Forme logosa u hermeneutičkoj logici“, *Arhe*, II, 3/2005, str. 139, preuzeto sa: pub.ff.uns.ac.rs/index.php/arhe/article/download/354/369

²⁵ Isto.

²⁶ Isto, str. 140.

na to da taj izraz podjednako označava stvari kao i organ pomoću kojeg je te stvari moguće vidjeti, Kenig uvodi termin *iskonska metafora*, i tako dolazi do zaključka da svi izrazi koji opisuju estetska dejstva dobijaju metaforički karakter.²⁷

Posmatrajući metaforu kao unutartekstovnu konstantu književnih, naročito pjesničkih djela, hrvatski autor Ante Stamać donosi tri modela metafore: 1. *metafora kao model nad tekstem*; 2. *metafora kao jezična anomalija i tekst*; 3. *metafora kao jezična implikacija u tekstu*.²⁸ Iako nećemo ulaziti u analizu pomenutih modela, ova podjela značajna je zbog toga što se odnosi na upotrebu metafore u tekstu, jer time dolazimo do procesa tumačenja i razumijevanja tekstova, odnosno hermeneutičke teorije u okviru koje se prepoznaju posebni mehanizmi metafore.

Metafora komunikacije

Budući da je jezik osnovno sredstvo komunikacije, naš svakodnevni govor je prožet raznim metaforama i metaforičkim viđenjem stvarnosti. Po mišljenju Duške Klikovac, čovjek razumije svijet oko sebe na dva načina:

1) neposredno – čulima (ako su u pitanju konkretne pojave); to su čulne predstave o prostoru, predmetima i različitim odnosima među njima.

2) razumijevanje apstraktnih pojava – ove pojave se razumiju kao konkretne: nevidljive kao vidljive, neopipljive kao opipljive.

Ovakav mehanizam razumijevanja naziva se metafora.²⁹ Posebnu ulogu metafore imaju u književnom djelu, đe je

---

²⁷ Vidi: Damir Smiljanić, *nav. d.*, str. 140.

²⁸ Vidi: Ante Stamać, *Teorija metafore*, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb, 1983, str. 18.

²⁹ Vidjeti: Duška Klikovac, *nav. d.*, str. 57.

metaforičko viđenje stvarnosti eksplicitnije, a metafora postaje uočljivija. Tako se pomoću metafora mogu razumjeti jezik i komunikacija. Iz toga razloga, Duška Klikovac ispituje značaj tih metafora u oblikovanju književnog teksta. Kao primjer uzima odlomak iz romana Meše Selimovića „Derviš i smrt“, u kojem prati jedan dijalog između derviša i kadije: derviš dolazi da moli od kadije milost za zatočenoga brata, a kadija mu odgovara citiranjem rečenica iz Kurana:

(...) Sjedio je nepojmljivo miran, ne osjećajući potrebu da makne bilo čime (ličilo je na mrtvačku obamrlost ili na fakirsku snagu samosavladavanja), s istim izrazom lica što sam ga zatekao kad sam ušao, sa osmijehom koji ništa ne izražava, varljivo razapet na ustima bez usana. Umarao me taj osmijeh više nego njega. (...) Zašto govori? Pita sam se uznemireno. Zar misli da ne znam ove poznate rečenice, ili da sam ih zaboravio? Govori li to njegovo visoko mjesto, njegova istaknuta dužnost? Govori li iz navike, ili da ništa ne kaže, ili se ruga, ili nema drugih riječi osim naučenih? Ili me muči, da me dovede do ludila, a ova mačka je zato tu da mi na kraju iskopa oči. (...) Ili je ludak? Ili mrtvac? Ili priviđenje? Ili najgori mučitelj? (...) Pokušavao sam da ga navučem na ljudski razgovor, da kaže ma šta o sebi, o meni, o njemu, ali sve je bilo uzalud, govorio je samo Kur-anom. Avaj, a ipak je govorio i o sebi i o meni i o njemu. Onda sam i ja zaronio u Kur-an, moj je koliko i njegov, poznajem ga kao i on, i počeo je megdan hiljadu godina starih riječi, koje su zamijenile naše, sadašnje, i koje su stvorene zbog mog zatvorenog brata. Ličili smo na dvije obataljene česme što su rasipale ustajalu vodu.³⁰

Dakle, riječ je o tekstu koji je emotivno naglašen i visoko intelektualan i višeslojan. Tekst opisuje komunikacioni događaj, a komunikacija se odgoneta pomoću metafora. Klikovac

---

³⁰ Meša Selimović, *Derviš i smrt*, Sloboda, Beograd, 1979, str. 152/3.

objašnjava da riječi JESU PREDMETI, pa one mogu imati veličinu:

- 1) veličinu konkretnu (kratke, dugačke riječi i rečenice) i apstraktnu (velike, krupne riječi);
- 2) mogu imati težinu (teške, lake riječi);
- 3) estetski kvalitet (lijepo, ružno riječi);
- 4) biti razne „finoće obrade“ (grube riječi, kitnjast, rogobatan govor);
- 5) riječi se mogu brojati: „Nije izustio ni jednu jedinu riječ“, „Izgovara hiljadu riječi u minutu“;
- 6) riječi se mogu kovati (stvarati nove);
- 7) riječi se mogu pozajmljivati (iz drugih jezika).³¹

Govor predstavlja ređanje riječi-predmeta, tako da govornik upućuje riječi-predmete sagovorniku. Klikovac piše: „Reči se mogu uputiti i dobaciti; odgovor se daje. Do sagovornika reči dospevaju ili dopiru. Ako sagovornik nije tu, onda mu govornik svoje reči poručuje.“³²

Time, sagovornik postaje govornikom, pa on svoje riječi upućuje sagovorniku, pri čemu ih ovaj prihvata, a komunikacija se odvija po modelu metafore „komunikacija je razmena predmeta“ (riječi ili misli se razmjenjuju).

Kada sve to primijenimo na razgovor iz teksta Meše Selimovića dobijamo zanimljivu metaforičku strukturu. Kao što se može primijetiti, u tekstu se ne odvija prava komunikacija već njen privid. Kadija ne upotrebljava svoje riječi, već riječi iz knjige, tako da svoj govor ne upućuje slušaocu, već vodi neku vrstu monologa: derviš u tekstu ističe da kadija govori kao da njega nema. Derviš, pri tome, zna da to nije prava komunikacija,

---

³¹ Duška Klikovac, „O metaforama za razumevanje komunikacije (na primeru književnog dela)“, *Metafore u mišljenju i jeziku*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2004, str. 57–73.

³² Isto, str. 62.

pa se pita zašto kadija uopšte govori, što ga dovodi do pitanja da li je kadija ludak.

Kao drugu metaforu, Klikovac ispituje metaforu RIJEČI SU MATERIJA. U tekstu se kaže da je izgledalo kao da će se riječi prosuti iz kadije, a na kraju odlomka se navodi da su derviš i kadija „dve obataljene česme što rasipaju ustajalu vodu“. To znači da riječi sagovornika nijesu nikome upućene, pa ih niko i ne prima. Riječ je o lažnoj komunikaciji: govornik je osuđen na govorenje, a sagovornik osuđen na slušanje.³³

Navedeno jasno ukazuje na činjenicu da je jezik ovoga dijela teksta slikovit, figurativan i ispunjen brojnim metaforama. Riječi postaju metaforički predmeti, a govor je ređanje riječi-predmeta. Kada se prišetimo čuvene Jakobsonove sheme koja podrazumijeva komunikacionu relaciju pošiljalac informacije – primalac informacije, shvatamo da komunikacija predstavlja razmjenu informacija, što ukazuje na zaključak da se komunikativna aktivnost u tekstu odvija po uputstvima metafore KOMUNIKACIJA JE RAZMENA PREDMETA.³⁴ Upravo na toj relaciji posmatramo metaforu za razumijevanje komunikacije.

Funkcije metafore

Tradicionalno shvatanje metafore oduvijek se definisalo kao jezičko izražajno sredstvo prenošenja značenja ili neuobičajene upotrebe riječi.³⁵ Potiče od grčke riječi *metaphorá* kojom se označava prenošenje. Zato se za metaforu kaže da „prenosi“ značenje jedne riječi na neki drugi predmet u zavisnosti od konteksta u kojem je upotrijebljena: „Svaka metafora vezana je

---

³³ Vidi: Duška Klikovac, *nav. d.*, str. 67.

³⁴ Isto, 77.

³⁵ Vidi: Dragiša Živković, *Rečnik književnih termina*, Romanov, Banja Luka, 2001, str. 453.

za svoj neposredni kontekst i tek se u njemu može razabrati njen smisao.“³⁶ Naročito je bila karakteristična za pjesničke strukture, a Kvintilijan je za sve figure prenosa značenje koristio termin *tropus*. Pod uticajem Vitgenštajnovne filozofije metafora je označavala „neispravnu upotrebu jezika“. Ričards je metaforu definisao kao „najviše sredstvo kojim se disparatne i dotada nepovezane stvari dovode u poeziji u vezu radi djelovanja na stav (*attitude*) i impulse koji izvire iz njihove kolokacije i iz kombinacija uspostavljenih među njima“.³⁷ M. Blek naglašava da metafora podrazumijeva međuzavisnost dva različita elementa čija se zajednička svojstva u metaforičkoj upotrebi izdvajaju i ističu, a ostala se zanemaruju. Imamo zanimljivo shvatanje M. Fosa koji kaže da je metafora „proces tenzije i energije koji se očituje u jeziku, a ne u pojedinačnoj riječi“,³⁸ pri čemu se njeno značenje proširuje na druga polja značenja. Pored toga što metafore čine sastavni dio svakodnevnoga govora, one imaju poseban značaj u književnosti, tako da je njena glavna funkcija kognitivna ili spoznajna. Metafora „nije samo ukras niti je samo čin raspoređivanja; u kreativnoj književnosti najviše vrste ona je gotovo način poimanja“ (J. M. Mjuri).³⁹

Metafora može imati različitu ulogu u cjelini jezičkoga izraza, pa tako može biti:

- a) *ilustrativna* (objašnjavajući jedan pojam pomoću drugog);
- b) *dekorativna* (najčešće pjesnički ukras);
- c) *evokativna*;
- d) *emocionalna*.⁴⁰

---

³⁶ Zdenko Lešić, *Jezik i književno djelo*, Službeni glasnik, Beograd, 2011, str. 308.

³⁷ Isto.

³⁸ Isto, str. 454.

³⁹ Citirano prema: Dragiša Živković, *nav. d.*, str. 455.

⁴⁰ Zdenko Lešić, *Jezik i književno djelo*, Službeni glasnik, Beograd, 2011, str. 309.

Međutim, u književnom djelu, ona dobija širi filozofski i estetski značaj, tako da su se i njene funkcije počele proširivati:

- 1) ona omogućava da se efikasno označi jedan novi pojam;
- 2) otkriva sličnost među različitim predmetima;
- 3) daje jeziku nešto od ornamentalnog veza čipke i čini ga dekorativnim;
- 4) označava jedno emocionalno iskustvo koje bez nje ne bi moglo biti izraženo;
- 5) daje opazaju karakter jedne prodorne intuicije;
- 6) ona komunicira jednu viziju u najneposrednijem obliku, po kojem se ona ne samo shvata nego i pamti;
- 7) ona prebacuje most između književnog djela i stvaraočeve ličnosti, otkrivajući njegove opsesije, psihološke traume, filozofske stavove ili estetske ideale.⁴¹

Navedene funkcije metafore upućuju na to da ona ima izuzetno funkcionalno dejstvo te da se njena značenja u književnome tekstu otkrivaju u složenim i ukrštenim relacijama, koje proizvode poseban smisao i posebna značenja.

Metafora i značenje

Više puta u ovome radu istakli smo različita značenja metafore, koja proizilaze iz njenih funkcija u svakodnevnome govoru ili književnome tekstu. S obzirom na široku upotrebu metaforičkih iskaza, razvija se i teorija značenja. Tako dolazi do semantičkih promjena metafore u zavisnosti od višeznačnosti pojedinih leksičkih jedinica. Metafora nije samo jezička jedinica, već predstavlja čitav jedan proces koji se zbiva u određenim uslovima, pri čemu je „značenje uzajaman odnos imena i smisla, što im omogućuje da jedno priziva drugo.“⁴²

---

⁴¹ Isto, str. 311.

⁴² Ante Stamać, *nav. d.*, str. 45.

Značenje se mijenja u zavisnosti od različitih faktora, tako da postoji sedam tipova promjene značenja:

1. potiskivanje odnosno zamjena (*substitution*) denotata;
2. analogija (*analogy*) u određenom sistemu;
3. skraćivanje (*shortening*);
4. novo imenovanje (*nomination*);
5. obični prijenosi (*vulgar transfers*);
6. zamjenjivanje (*permutation*);
7. prilagođavanje (*adequation*) novoj zbilji. (Gustav Stern)⁴³

Ovom tipologijim željeli smo samo ukazati na različite značenjske funkcije metafore i mogućnosti promjene njenih značenja. Tako je Rolan Bart tradicionalni hermeneutički pojam smisla zamijenio pojmom funkcionalnosti jezičkoga znaka: „Prema Bartu, nije značenje u središtu analize jednoga teksta nego pitanje pravila funkcionisanja koja tekst *sluša*.“⁴⁴ Iz toga proizlazi da smisao određene riječi, rečenice, teksta zavisi od pojedinačnih elemenata i njihovih međusobnih razlika, kojima se konstituiše jedna cjelina. Moglo bi se reći da se tim putem odvija komunikacija između pojedinih iskaza, značenjskih djelova, koji potom funkcionišu na principu jezičkoga znaka, odnosno simbola. Tim se simbolom, koji dobija metaforičku funkciju, ostvaruje dijalog između teksta i čitaoca, čitaoca i autora. U takvoj komunikacionoj ravni možemo prepoznati metaforu dijaloga, koja u hermeneutičkoj analizi teksta ima poseban značaj. Ako pođemo od toga da se jezikom gradi neko književno djelo i organizuje njegov jezički entitet, onda koncept tumačenja i proučavanja tog umjetničkog svijeta zavisi od postupaka i leksičkih jedinica i simbola upućenih čitaocu. Zato metafora ne funkcioniše putem jedne riječi ili niza riječi (rečenice), već se može posmatrati na nivou cjelokupnoga

---

⁴³ Isto, str. 55.

⁴⁴ Radovan Vučković, *nav. d.*, str. 221.

teksta. Džonson kaže da nam metafora „daje dve ideje umesto jedne“.⁴⁵ Stoga Hejg Hačaturijan posebno naglašava dvije upotrebe metafore:

- jednu, koja se odnosi na izraz izvan svakog konteksta;
- drugu, koja se odnosi na izraz upotrijebljen u datom kontekstu u određenom trenutku, odnosno na konkretnu upotrebu metaforičnog izraza.⁴⁶

Ono što je pri tome važno jeste da metafora, u zavisnosti od oblika u kojem je upotrijebljena, predstavlja proces razmjene različitih značenja koja primamo i ispitujemo u određenim okolnostima.

Jurij Lotman smatra da je književnost jedan od tekstova u arhitektu kulture ili jedan od sistema u sistemu kulture.⁴⁷ Riječ je o složenoj pojavi, koja sadrži elemente drugih tekstova, različite elemente kulture i spoljašnjeg svijeta:

Književno delo je tako shvaćeno kao jedan od modela stvarnosti i ima donekle i spoznajni karakter, zato se moraju uvažavati i sadržaji stvarnosti, a ne samo forma. Spoznajna funkcija je je ipak samo jedna od funkcija, pa se ne sme njena uloga preuveličavati, ali ni zanemarivati...⁴⁸

Lotman je bio jedan od onih semiotičara koji je isticao značaj proučavanja komunikativne funkcije književnosti, koja bi se posmatrala na relaciji tekst i čitalac, ali i iz perspektive realizacije teksta u svijesti čitaoca. Zato su važni izvantekstovni sadržaji koji omogućavaju čitaocu da poveže ono što je već poznato sa novim i nepoznatim. To znači da je, pored ostaloga,

---

⁴⁵ Monro Bierdsli, „Metaforični obrt“, *Metafora, figure i značenje*, (Zbornik teorijskih radova), Prosveta, Beograd, 1986, str. 80.

⁴⁶ Vidi: Hejg Hačaturijan, „Metafora“, *Metafora, figure i značenje*, (Zbornik teorijskih radova), Prosveta, Beograd, 1986, str. 101.

⁴⁷ Vidi: Radovan Vučković, *nav. d.*, str. 227.

⁴⁸ Isto, str. 227/8.

metafora „sredstvo pomoću kojeg stvaralačka imaginacija prodire u svijet i oblikuje ga kao svoju vlastitu svijest o svijetu“.⁴⁹ Ona tako potiskuje određene osobine pojma, naglašavajući novi smisao. Iz tog razloga, posebno je značajna komunikativna funkcija koju metafora proizvodi, odnosno metafora dijaloga. Ovom metaforom se u književnomjetničkom tekstu osnažuje relacija pošiljalac – primalac (autor – čitalac), tako što se putem metaforičkoga iskaza, šalje poruka čitaocu, koji ima zadatak da prepozna, uoči ili dešifruje simbol ili čak neki jezički kôd.

Osnovi hermeneutičkog učenja (metafora dijaloga)

Budući da se hermeneutika razvila iz teologije i prava (teološka hermeneutika), a potom iz filozofije, pjesništva, retorike i istorije, vjeruje se da je prvi hrišćanski hermeneutičar bio sam Isus Hrist, prvi teolog Pavle, zatim Avgustin, Toma Akvinski. Ona se počela javljati u djelima filozofskih pisaca, tako da svoje porijeklo vuče još od Platona i Aristotela. Iz filozofije proširila se na književne tekstove gde se oslobodila teološkog nasljeđa. Utemeljivačem moderne hermeneutike smatra se njemački teolog i filozof Fridrih Danijel Ernst Šlajermaher, koji hermeneutiku definiše kao „umjetnost tumačenja“. Otuda se javlja termin filozofska hermeneutika, koja postavlja pitanja o tome kako je moguće razumijevanje. Za Vilhelma Diltaja, razumijevanje „označava osnovnu dimenziju čovekovog postojanja koja ne postoji bez razumevanja sveta i samorazumevanja koje se odvija zahvaljujući jezičnosti i istoričnosti. Tako shvaćeno razumevanje prethodi svakom

---

⁴⁹ Zdenko Lešić, *Jezik i književno djelo*, Službeni glasnik, Beograd, 2011, str. 308.

znanju i svakoj spoznaji“.⁵⁰ Stoga, hermeneutika Vilhelma Diltaja prestaje da bude „vještina“ i postaje područje opšte teorije saznanja. Ovakvu hermeneutičku koncepciju Diltaja dovodi u pitanje Martin Hajdeger, koji dokazuje da razumijevanje nije način spoznaje, već način postojanja. Svakom razumijevanju mora prethoditi pred-razumijevanje, što znači da interpretator, prije nego što počne da interpretira, već poseduje razumijevanje svijeta i raspolaže jasnim saznanjima o tome šta treba da interpretira. Hermeneutika tako obuhvata područje svakodnevnoga života, čiji dijahronijski razvoj pokazuje da se postepeno širila počev od tumačenja jednog teksta – Biblije, preko tumačenja antičkih pjesnika i filozofa, sve do tekstova čije su interpretacije zastupali Šlajermaher, potom Diltaj, a onda i Hans-Georg Gadamer za koga interpretacija tekstova ima jezički karakter. Za francuskog filozofa Pola Rikera „ne postoji opšta hermeneutika, ne postoji univerzalni kanon za egzegezu, postoje samo posebne i međusobno suprotstavljene teorije koje govore o pravilima interpretacije“.⁵¹ Iz toga razloga, Riker razumijevanje shvata kao razumijevanje značenja simbola, koji kao dvostruki znakovi upućuju na skriveni smisao. Taj skriveni smisao nalazi se unutar tekstualne strukture, koja tim putem funkcioniše kao metafora – simbol koji povezuje autora (tekst) i interpretatora (čitalac) i time omogućava „dijalog“ između njih. Takvu vrstu komunikacije možemo definisati kao „hermeneutičku metaforu dijaloga“.

Budući da hermeneutika podrazumijeva tumačenje smisla nekoga teksta, njegov smisao (teksta) može biti:

- pravi smisao – doslovan smisao, tekst govori ono što govori (literarna hermeneutika);

---

⁵⁰ Ana Bužinjska, Mihal Pavel Markovski, *Književne teorije XX veka*, prevela Ivana Đokić-Saunderson, Službeni glasnik, Beograd, str. 191.

⁵¹ Citirano prema: Ana Bužinjska, Pavel Mihal Markovski, *nav. d.*, str. 192.

- preneseni smisao – značenje teksta predstavlja znak koji upućuje na preneseno značenje (figurativna hermeneutika).

Za razliku od Šlajermahera koji u hermeneutičkom procesu u prvi plan stavlja autora, kasnije interpretacije svoju pažnju isključivo usmjeravaju na tekst, potom na čitaoca. Ipak, hermeneutičko učenje Diltaja temelji se na ideji o sličnosti između autora i interpretatora, pa se smisao tumačenja svodi na naknadno doživljavanje autora, pri čemu tumač nekog djela mora da ima slične sposobnosti kao i pisac.⁵² Time se zatvara *hermeneutički krug*, čiji se smisao sastoji u međusobnoj povezanosti između djelova i cjeline, jer se po Diltajevom mišljenju iz pojedinih riječi i njihove međusobne veze može razumjeti cjelina jednog dijela, dok razumijevanje podrazumijeva poznavanje cjeline. Sintagmu *hermeneutički krug* uvodi Fridrih Šlajermaher, tako da ona podrazumijeva razumijevanje dijela teksta kroz sagledavanje cjeline i obrnuto: „interpretator mora neprestano da kruži između delova i celine i otuda figura kružnog razumevanja“.⁵³ Martin Hajdeger daje drugačije tumačenje *hermeneutičkoga kruga* koji podrazumijeva da „razumijevanje ne počinje od nule, već da je to proces ugrađen u interpretatorov pogled na svet, što znači da čovek stalno interpretira čak i onda kad to ne čini javno“.⁵⁴

Za Rikera razumijevanje tekstova predstavlja samorazumijevanje, jer razumjeti tekst znači razumjeti svijet koji on projektuje, a usvojiti njegov smisao znači razumjeti sebe. To samorazumijevanje dobija formu naracije zahvaljujući kojoj čitalac može da „ispriča sopstveni život“, „koji ima smisla onoliko koliko je isposredovan simbolima i tekstovima

---

⁵² Vidi: Radovan Vučković, *Pisac, delo, čitalac*, Službeni glasnik, Beograd, 2008, str. 189.

⁵³ Vidi: Ana Bužinjska, Pavel Mihal Markovski, *nav. d.*, str. 192.

⁵⁴ Isto.

kulture“.⁵⁵ Nadovezujući se na Hajdegerovu koncepciju, Gadamer razumijevanje vidi kao način postojanja u svijetu (*Dasein*⁵⁶). Osnovu hermeneutike, po njegovome mišljenju, predstavlja razgovor, dijalog, komunikacija između dva subjekta:

„Pomoću interpretacije tekst treba navesti da govori. Međutim, nijedan tekst i nijedna knjiga ne govore ako ne govore jezik koji dopire do druge osobe. Interpretacija mora, dakle, pronaći pravi jezik ako stvarno želi da tekst navede da govori. (...) Svaka interpretacija mora da se prilagodi hermeneutičkoj situaciji kojoj pripada.“⁵⁷

Gadamerova koncepcija govora upućuje na to da je osnovna metafora za čitanje razgovor. On to objašnjava na primjeru pjesničkoga teksta u kome se čitanje naslanja na slušanje, a slušanje poziva interpretatora na razgovor. U tome procesu prepoznajemo metaforu dijaloga koja povezuje tekst i čitaoca. Zato, „interpretator mora da započne razgovor sa stihom. Ludost je tvrditi da prateće razumevanje, cilj svake interpretacije, može biti neka vrsta konstruisanja smisla... Kad bi to bilo moguće, stih nam onda uopšte ne bi bio potreban. Pre će biti da stih, kao razgovor koji se odvija, ukazuje na neki smisao koji se nikada ne može dosegnuti“.⁵⁸ Čini se da upravo taj smisao koji treba dosegnuti odgovara Aristotelovom definisanju metafore kao

---

⁵⁵ Ana Bužinjska, Pavel Mihal Markovski, *nav. d.*, str. 199.

⁵⁶ *Dasein* – termin Martin Hajdegera kojim označava individuu koja egzistira u svijetu. „Dasein postoji u svetu i odnosi se prema njemu s razumevanjem i brigom, što znači da uspeva da se u tom svetu pronađe i u njemu opstane“ (Vidi: Ana Bužinjska, Pavel Mihal Markovski, *nav. d.*, str. 195).

⁵⁷ Hans-Georg Gadamer, *Istina i metod (Osnovi filozofske hermeneutike)*, prevod Božidar Zec, Fedon, Beograd, 2011, str. 501/2.

⁵⁸ Citirano prema: Ana Bužinjska, Mihal Pavel Markovski, *nav. d.*, str. 203.

zagonetke. U svakom tekstu se nalazi određeni smisao, koji treba dosegnuti, tako da tekst vidimo kao metaforu, koja se „prikazuje kao strategija diskursa koji, čuvajući i razvijajući kreativnu sposobnost jezika, čuva i razvija *heurističku* moć što je razvija *fikcija*“.⁵⁹

Razmatrajući odnos između teksta i interpretatora, Gadamer uvodi pojam *hermeneutičkog razgovora*, koji „baš kao i stvarni razgovor, mora pronaći zajednički jezik i da to pronalaženje zajedničkog jezika nije, baš kao ni u stvarnom razgovoru, priprema oruđa za ciljeve sporazumevanja, već se poklapa sa samim činom razumevanja i sporazumevanja. Čak i između sagovornika tog *razgovora* odvija se, kao između dve osobe, komunikacija koja je više od pukog prilagođavanja“.⁶⁰ Preko interpretatora tekst dolazi do riječi, jer interpretatorove misli utiču na smisao teksta, pri čemu nastojimo da razumijemo sam tekst. To znači da je „jezik univerzalni medijum u kojem se odvija samo razumevanje. Razumevanje se odvija u tumačenju“.⁶¹ Gadamer smatra da je čitanje teksta najviši zadatak razumijevanja. Razumjeti tekst znači učestvovati u onome što nam tekst saopštava, odnosno učestvovati u njegovom smislu. Time se ostvaruje posebna vrsta dijaloga, koji ne implicira samo komunikaciju na relaciji čitalac – autor, već čitalac – tekst, jer „sam po sebi, svaki tekst zahteva da bude pretvoren u govor“.⁶² Tako hermenutiku Gadamer vidi kao stav čovjeka koji želi da shvati drugog čovjeka ili „kao slušalac ili čitalac – želi da razume jezički iskaz“.⁶³ Jezik ima *dijalošku prirodu* (Martin Buber i Gabrijel Marsel) i „nužno poseduje

---

⁵⁹ Paul Ricoeur, *nav. d.*, str. 8.

⁶⁰ Hans-Georg Gadamer, *nav. d.*, str. 490.

⁶¹ Isto, str. 491.

⁶² Isto, str. 497.

⁶³ Ana Bužinjska, Mihal Pavel Markovski, *nav. d.*, str. 187.

element *individualnosti* onoga ko ga govori. Osim toga, on uvek sadrži i ono o čemu se govori i onoga kome je to upućeno“.⁶⁴ Uvodeći pojam razgovora kao metafore čitanja, Gadamer naglašava da je osnovni model na kojem se zasniva razumijevanje, dijalog sadržan u pitanjima i odgovorima, „razmjena između Ja i Ti“. S obzirom na to da metafora ne predstavlja samo jednu riječ ili iskaz, već funkcioniše na nivou cijeloga teksta, možemo govoriti o metafori kao figuri diskursa ili književne komunikacije. Specifičnost književne komunikacije nije sam čin komunikacije, već književno-umjetnička spoznaja ili ono što se zapravo komunicira. Iz toga razloga, književnost je „umjetnost zbog toga što prenosi određene obavijesti, bez obzira bile te obavijesti ‘zablude’ ili ‘istine’“.⁶⁵

Imajući u vidu da je medij književnosti jezik, govorimo o komunikacijskoj prirodi književnosti u kojoj svaki oblik teksta posjeduje dijaloško *ti*, koje po Romanu Jakobsonu predstavlja „usmjerenost jezika na drugo lice“, što znači da se tekst nekome obraća, odnosno on je komunikacijski čin.⁶⁶ Ta komunikacija ostvaruje se na relaciji pisac – djelo – čitalac. Teoretičar književnosti Zdenko Lešić ističe da je neophodno ispitati fenomen komunikacije ukoliko želimo književno djelo shvatiti kao dijalog. U svom tumačenju jezičke komunikacije Roman Jakobson je kao ravnomjerne subjekte komunikacije postavio pošiljaoca i primaoca informacije. Kao što metaforu ispitujemo ne samo na semantičkom, već i na pragmatičkom planu, tako se i jezik tretira u raznolikosti njegovih funkcija koje je Jakobson rasporedio na sljedeći način:

---

⁶⁴ Branko Balj, Aleksandar Čučković, *nav. d.*, str. 144.

⁶⁵ Milivoj Solar, *Uvod u filozofiju književnosti*, Studentski centar Sveučilišta, Zagreb, 1978, str. 85.

⁶⁶ Zdenko Lešić, *nav. d.*, str. 72.

KONTEKST
PORUKA
POŠILJALAC.....PRIMALAC
KONTAKT
KOD

Svaki od navedenih činilaca implicira posebnu funkciju jezika. Jakobson razlikuje šest funkcija:

1. *referencijalna funkcija jezika* (denotativna ili kognitivna) – usmjerenost jezičkoga izraza na sam „predmet“; jezik u službi izražavanja misli, u službi mišljenja i intelekta;

2. *ekspresivna ili emotivna funkcija jezika* – usmjerenost jezičkoga izraza na „prvo lice“ i izražavanje ličnoga odnosa prema „trećem licu“, onome o čemu se govori;

3. *konativna funkcija jezika* – usmjerenost jezičkoga izraza na sagovornika („drugo lice“), koji se želi podstaći na akciju ili kod kojeg se želi izazvati određeni efekat;

4. *faktička funkcija jezika* – usmjerenost jezičkoga izraza na kontakt razmjena riječi, informacija;

5. *metajezička funkcija jezika* – kada pošiljalac ili primalac žele da provjere da li upotrebljavaju isti kôd;

6. *poetska funkcija jezika* – usmjerenost jezičkoga izraza na poruku, uvođenje u fokus poruke zarad nje same.⁶⁷

Navedene funkcije jezika posebno su značajne za interpretaciju književnih tekstova u kojima svaka od njih daje određeno značenje i šalje određenu poruku, koja komunikacionim kanalom dolazi do čitaoca. Za nas je interesantna poetska funkcija jezika, koja, kako sama riječ govori, dolazi do izražaja u poeziji. Budući da se poezija, kao vid spoznaje, definiše kao mišljenje,

---

⁶⁷ Detaljnije: Zdenko Lešić, „Šest funkcija jezika“, *Jezik i književno djelo*, Službeni glasnik, Beograd, 2011, str. 126–135.

a kao osobeni vid spoznaje – mišljenje u slikama, onda metafora postaje nosiocem poetskoga značenja i to kada je dio poetske strukture.⁶⁸ Tako se poetska metafora realizuje u poetskome tekstu u kome se značenja mogu evocirati a to je svojstvo tzv. evokativnih iskaza. „Pesnik nam putem evokativnih izraza *dočarava* sliku odn. simbol neke stvari ili okolnosti koja nas nadražuje. (...) Za razliku od predmeta čisto diskurzivnih iskaza koji su bez *sopstvenog* značenja, predmeti evokativnih iskaza znače nešto sami od sebe, *imaju sopstvo*, na neki način otkrivaju ljudima svoj smisao.“⁶⁹ To su *hermeneutička oblička* (Georg Miš)⁷⁰, čime je potrebno ugraditi hermeneutiku u logiku „kao sveobuhvatnu teoriju znanja, kako onog čisto diskurzivnog, promišljenog, tako i onog o neiskazivom i nedokučivom koje imenuju evokativni izrazi“.⁷¹ Navedena teorija evokacije značajna je zbog toga što funkciju evokativne forme može da preuzima metafora, pri čemu je fenomen metafore i te kako prisutan u hermeneutičkoj analizi.

Zaključak

U ovome radu ukazali smo na značaj metafore kao specifičnoga jezičkog fenomena koji je bio veoma popularan u antičkoj Grčkoj. Istakli smo da se metafora svrstava među figure diskursa i da se njena glavna funkcija odnosi na širenje značenja riječi. Posebnu pažnju posvetili smo funkcionisanju metafore u hermeneutičkoj analizi, odnosno ispitali način na koji hermeneutička metafora dijaloga djeluje u književnome tekstu.

---

⁶⁸ Vidi: Novica Petković, *Jezik u književnom delu*, Nolit, Beograd, 1975, str. 107–109.

⁶⁹ Damir Smiljanić, *nav. d.*, str. 138.

⁷⁰ Isto.

⁷¹ Isto.

Budući da se metafora smatra jednom od najznačajnijih figura te da je sveprisutna u govoru i mišljenju, postaje jasno zbog čega je čest predmet izučavanja ne samo lingvistike, već filozofije jezika i književne teorije. Iz toga razloga, nastale su brojne studije posvećene teoriji metafore i otkrivanju njenih značenja. Prvobitno smatrana isključivo „pjesničkim ukrasom“ metafora je postepeno proširivala svoja semantička obilježja, pa su se tako i razvile njene pojedinačne funkcije. Navodeći koncepcije najznačajnijih filozofa XX vijeka, opisali smo odnos između metafore i mišljenja, metafore i čitaoca, metafore i teksta i tako definisali najvažnije pristupe metafori u modernoj književnoj teoriji. S obzirom na to da se postupak razumijevanja i tumačenja tekstova naziva hermeneutikom, ovaj termin se i danas determiniše na različite načine. Tako, termin hermeneutika u filozofskoj literaturi označava:

1) posthegelijansku hermeneutičku filozofiju (u koju spadaju: Niče, Šlajermaher, Diltaj, Hajdeger, Gadamer, Riker);

2) označava teoriju o metodi razumijevanja, što je bliže njenom klasičnom određenju. U ovom smislu „hermeneutika“ se prema hermeneutičkoj metodi odnosi kao metodologija (učenje o) prema metodi uopšte.

3) po trećem značenju, hermeneutika označava sâmo umijeće tumačenja (*hermeneutike technè*) ili metodu u strogom smislu.⁷²

Milan Brdar smatra da se gubi razlika između metode razumijevanja i njene teorije, pa je nekad teško ocijeniti u čemu se doprinos hermeneutike konkretno sastoji.

Međutim, hermeneutika se u najopštijem smislu definiše kao vještina i teorija interpretacije. U zavisnosti od cilja i suštine hermeneutičkoga poduhvata, najčešće se vrši podjela na tri osnovna značenja ovoga termina:

---

⁷² Milan Brdar, „Hermeneutička filozofija i hermeneutička metoda“, *Arhe*, II, 3/2005, str. 101.

1) Vještina interpretacije tekstova, koja obuhvata najznačajniji problem, a to je problem značenjâ teksta (kako određene tekstove tumačiti i kako ih konstruisati). Ova vještina dijeli se na dvije škole:

❖ esencijalistička – zasniva se na uvjerenju da postoji pravo tumačenje teksta koje se poklapa s njegovom izvornom intencijom smještenom u autoru (*intentio auctoris*) ili u samom tekstu (*intentio operis*);

❖ pragmatička – odnosi se na stav o tome da ne postoji gotova istina teksta koju treba otkriti; interpretator nameće značenje tekstu u skladu sa sopstvenim stavom i situacijom.

2) Teorija interpretacije – postavlja pitanja kako je moguća interpretacija kao posebna vrsta saznanja i koja su to pravila po kojima se rezultati interpretacije mogu učiniti pravosnažnim. Neka od pitanja odnose se na raspravu o tome da li je teorija interpretacije potrebna vještini interpretacije;

3) Egzistencijalna dimenzija hermeneutike – interpretacija je oblik života, ne znanja. Ona se odnosi na pitanja kako je moguće živjeti u svijetu koji je i naš svijet i kako je moguće postojati usred značenja koja drugi proizvode.⁷³

Svaka od navedenih dimenzija hermeneutike (egzegetska, epistemološka, egzistencijalna) ima sopstvene stavove i metode po kojima se interpretacija tekstova sagledava. Time se nudi mogućnost različitih tumačenja tekstova na osnovu kojih nastaju filozofske koncepcije i interpretativni modeli književnoga stvaranja. Ovakvim analizama ispitali smo ulogu metafore u razmijevanju i tumačenju književnih tekstova. Kao figura diskursa metafora proizvodi brojna značenja i omogućava „komunikaciju“, književnu, jezičku, filozofsku... Iz tog razloga, ukazali smo na postojanje hermeneutičke metafore dijaloga,

---

⁷³ Ana Bužinjska, Mihal Pavel Markovski, *nav. d.*, str. 205/6.

oslanjajući se na definisanje razgovora kao metafore za čitanje koju determiniše najznačajniji filozof hermeneutike druge polovine XX vijeka – Hans Georg Gadamer. Vođeni njegovim interpretativnim modelom sagledavanja metafora, pokušali smo ukazati na značaj koji ona ima u različitim disciplinama. Time smo došli do zaključka da metafora zauzima posebno mjesto u filozofiji jezika, pri čemu „treba naglasiti da jezik svoje pravo bivstvovanje ima tek u dijalogu, to jest u procesu *sporazumevanja*. To ne treba shvatiti kao da je sporazumevanje cilj jezika. Sporazumevanje nije puka radnja, nije celishodna aktivnost... o ljudskom jeziku mora se razmišljati kao o posebnom, jedinstvenom životnom procesu zato što se u jezičkom sporazumevanju razotkriva *svet*“.⁷⁴ To je razlog zbog kojeg hermeneutika, kao opšta teorija razumijevanja teksta upotrebljava mehanizme metafore, zamijenjujući postepeno tradicionalnu misao nekom drugom, modernom mišlju. Iz toga razloga, trudili smo se da približimo savremenija shvatanja i pristupe metaforičkim iskazima, jer „smisao jedne filozofije postaje jasan tek ukoliko razumemo značenja njenih ključnih termina, a ta značenja ćemo, *vice versa*, moći da razumemo jedino ukoliko smo razumeli celinu konteksta u kojem se oni javljaju“.⁷⁵

Na kraju rada možemo konstatovati da postoji veliki broj proučavalaca metafore, koji je u savremenoj teoriji obogaćuju novim semantičkim pojmovima. Tako njena upotreba nalazi veću primjenu, kojom se jezičko viđenje svijeta proširuje. Vitgenštajn poručuje: „Ne pitaj za značenje, pitaj za upotrebu!“⁷⁶ i savjetuje filozofe: „Nemoj da misliš! Gledaj!“⁷⁷

---

⁷⁴ Hans-Georg Gadamer, *nav. d.*, str. 559.

⁷⁵ Branko Balj, Aleksandar Čučković, *nav. d.*, str. 139.

⁷⁶ Ejvrum Strol, *Analitička filozofija u dvadesetom veku*, Dereta, Beograd, 2005, str. 163.

⁷⁷ Isto, str. 176.

Po njegovome mišljenju, tražiti od filozofa da gleda znači tražiti od njega da proširi svoje pojmovne kategorije, da vidi kako riječi funkcionišu u struji života.⁷⁸ Kao što riječi imaju raznovrsne funkcije, tako se i metafora posmatra kao najčešća i najснаžnija figura, odnosno figura dijaloga koja je u hermeneutičkoj analizi našla posebnu ulogu.

Literatura:

- Aristotel: *O pesničkoj umetnosti*, Dereta, Beograd, 2008.
- Bagić, Krešimir: *Stilske figure*, Školska knjiga, Zagreb, 2012.
- Balj, Branko & Čučković, Aleksandar: *Uvod u filozofiju*, Proleter, Bečej, 2012.
- Brdar, Milan: „Hermeneutička filozofija i hermeneutička metoda“, *Arhe*, II, 3/2005, str. 101–130.
- Bužinjska, Anja & Markovski, Mihal Pavel: *Književne teorije XX veka*, prev. Ivana Đokić-Saundersson, Službeni glasnik, Beograd, 2009.
- Gadamer, Hans-Georg: *Istina i metod (Osnovi filozofske hermeneutike)*, prev. Božidar Zec, Fedon, Beograd, 2011.
- Hajdeger, Martin: *Na putu k jeziku*, prev. Božidar Zec, Fedon, Beograd, 2007.
- Jakobson, Roman: *Lingvistika i poetika*, Nolit, Beograd, 1966.

---

⁷⁸ Isto.

- Klikovac, Duška: *Metafore u mišljenju i jeziku*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2004.
- Lešić, Zdenko: *Teorija književnosti*, Službeni glasnik, Beograd, 2010.
- Lešić, Zdenko: *Jezik i književno djelo*, Službeni glasnik, Beograd, 2011.
- Majenova, Marija Renata: *Teorijska poetika (problemi jezika)*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.
- „Metafora, figure i značenja“, *Književni pogledi* (Zbornik teorijskih radova), priredio Leon Kojen, Prosveta, Beograd, 1986.
- Mišćević, Nenad: *Uvod u filozofiju jezika*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2003.
- Perović, Milenko: „Humboltovo zasnivanje filozofije jezika“ (I dio), *Lingua Montenegrina*, god. IX/1, br. 17, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje, 2016.
- Petković, Novica: *Jezik u književnom delu*, Nolit, Beograd, 1975.
- Ricoeur, Paul: *Živa metafora*, prev. Nada Vajs, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1981.
- Selimović, Meša: *Derviš i smrt*, Sloboda, Beograd, 1979.
- Solar, Milivoj: *Književna kritika i filozofija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1976.
- Solar, Milivoj: *Uvod u filozofiju književnosti*, Studentski centar Sveučilišta, Zagreb, 1978.
- Smiljanić, Damir: „Diskurzivitet i evokacija. Forme logosa u hermeneutičkoj logici“, *Arhe*, II, 3/2005, str. 131–145.
- Stamać, Ante: *Teorija metafore*, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb, 1983.

- Strol, Ejvrum: *Analitička filozofija u dvadesetom veku*, Dereta, Beograd, 2005.

- Vučković, Radovan: *Pisac, delo, čitalac*, Službeni glasnik, Beograd, 2008.

- Živković, Dragiša: *Rečnik književnih termina*, Romanov, Banja Luka, 2001.